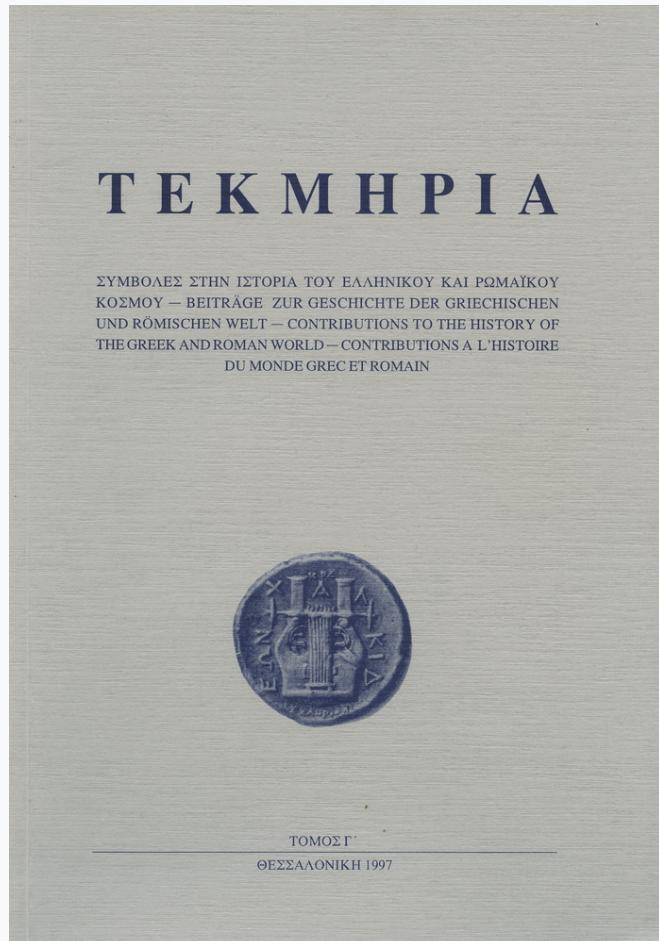


Tekmeria

Vol 3 (1997)



Έπιγραμμα ἀπὸ τὴ Βέροια τῶν Ἀντιγονιδῶν

Θ. Ν. ΠΑΖΑΡΑΣ, Μ. Β. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/tekmeria.122](https://doi.org/10.12681/tekmeria.122)

To cite this article:

ΠΑΖΑΡΑΣ Θ. Ν., & ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ Μ. Β. (1997). Έπιγραμμα ἀπὸ τὴ Βέροια τῶν Ἀντιγονιδῶν. *Tekmeria*, 3, 71-78.
<https://doi.org/10.12681/tekmeria.122>

Θ. ΙΙΑΖΑΡΑΣ - Μ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΒΕΡΟΙΑ ΤΩΝ ΑΝΤΙΓΟΝΙΔΩΝ*

Τὸ 1975, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀπὸ τὸν Θεοχάρη Παζαρᾶ τοῦ οἰκοπέδου Β. Βασίλογλου ἐπὶ τῆς παρόδου τῆς ὁδοῦ Ἐδέσσης στὴν Βέροια (Ο.Τ. 212), ἦλθε στὸ φῶς ἀνάστροφα τοποθετημένο σὲ δεύτερη χρήση πεσσόσχημο βάθρο ἀπὸ λευκὸ ιαρόμαρο (εἰκ. 1). Ἡ βάση του κοσμεῖται μὲ πλίνθο καὶ περιθέον κοιλόκυρτο κυμάτιο (εἰκ. 2). Διαστάσεις: ὑψος: 0,48, μῆκος βάσεως: 0,82, πλάτος βάσεως: 0,35, μῆκος ἄνω ἐπιφανείας: 0,73, πλάτος ἄνω ἐπιφανείας: 0,26.¹ Σὲ μία ἀπὸ τις στενές πλευρές του εἶναι χαραγμένη δικτάστιχη ἐπιγραφὴ τοῦ τρίτου αἰώνος π.Χ. Ὅψος γραμμάτων: 0,008-0,016. Διάστιχο: 0,01 (εἰκ. 3).

Πάν καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ μέγα τίμιος, ἀλλὰ
πόθος με πνεῦμα Μακηδονίᾳ σύμμαχον ἡγάγετο.
Ιπποκλέοντος δὲ ἀρετά με τεθαλότα καὶ νέον ὥδε
4 θῆκε γέ τε ἐκ προγόνων κισσὸν ἀναψάμενος.
Ἀθάνατος βασίλει(ο)ς ἐπεὶ χάρις ἀδε Φιλίππου
καὶ τέκνων τέκνοις ἀϊδίως ἐδόθη
καὶ κτεάνων ἀτελῆς δόμος, ἀτε ἐπίσημος,
8 Ἀντιγόνου φάμα τόνδε ἐφύλαξεν νόμον.

Στ. 2: Τὸ ἔκτο καὶ ἔβδομο γράμμα τοῦ στίχου εἶναι χαραγμένα στὸ διάστιχο τῶν στίχων 1-2. Στ. 5: ΒΑΣΙΛΕΙΕΣ ὁ λίθος, προφανῶς ἀπὸ παραδρομὴ τοῦ χαράκτη, ἀντὶ τοῦ βασιλείος.

* Χάριτες ὀφεῖλομε στὸν Γάλλο συνάδελφο L. Dubois, ὁ ὅποῖς συνέβαλε στὴν δορθὴ κατανόηση τοῦ πέμπτου στίχου καὶ τὸν ὅποιον καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς εὐχαριστοῦμε.

1. Π. Λαζαρίδη, "Βιζαντινά, μεσαιωνικά καὶ νεότερα μνημεῖα Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας", *ΑΔ* 30 (1975), *Μέρος Β₂* - *Χρονικά* 268. Πρβλ. Ι. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 30 (1975), *Μέρος Β₂* - *Χρονικά* 261.

Τὸ ἐπίγραμμα, ἀποτελούμενο ἀπὸ τέσσερα ἔλεγειακὰ δίστιχα, εἶναι γραμμένο σὲ συμβατικὴ δωρικὴ διάλεκτο μὲ μόνη παρέκκλιση τὸν ἀττικὸ τύπο ἡγάγετο στὸν δεύτερο στίχο ἀντὶ τοῦ ἀναμενόμενου ἀγάγετο² καὶ τὴν χρήση, στὸν ἵδιο στίχο, τοῦ τεχνητοῦ τύπου *Μακηδονίαι* ἀντὶ τοῦ *Μακεδονίαι*, ποὺ εἶναι ἀσύμβατος μὲ τὸ μέτρο.³

Τὸ κείμενο θὰ μποροῦσε νὰ ἀποδοθεῖ σὲ ἐλεύθερη μετάφραση ὡς ἔξῆς:

“(ἐγὼ) Ὁ Πὰν καὶ στὴν Ἀρκαδία ἀπολαύω μεγάλων τιμῶν, ἀλλὰ ἐπιθυμίᾳ μὲ ἔφερε ὡς (θεῖο) πνεῦμα σύμμαχο τῆς Μακεδονίας, ἥδὲ ἀρετὴ τοῦ Ἰπποκλέους (=δ Ἰπποκλῆς) θαλερὸν καὶ νέον ἐδῶ μὲ ἔστησε, προσδένοντας (στὴν κεφαλὴ μου) τὸν προγονικὸ κισσό. Ἐπειδὴ ἀθάνατη ἡ βασιλικὴ τούτη χάρις τοῦ Φιλίππου καὶ στῶν τέκνων τὰ τέκνα αἰώνια δόθηκε καὶ δ ὁλίκος (τοῦ Ἰπποκλέους) εἶναι ἀτελῆς ὡς πρὸς τὶς κτήσεις (του), καθότι ἐπίσημος, ἡ φήμη τοῦ Ἀντιγόνου (=δ Ἀντίγονος) διαφύλαξε τοῦτον τὸν νόμο”.

Τὸ ἐπίγραμμα ὑποτίθεται ὅτι ἐκφωνεῖται ἀπὸ τὸ “φθεγγόμενο” μνημεῖο,⁴ τὸ δοποῖο, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ἵδιο τὸ κείμενο, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ ἀπεικόνιση τοῦ Πανός ἰδρυμένη ἐπάνω στὸ βάθρο. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ θέτει δύο “ἀρχιτεκτονικῆς” φύσεως ζητήματα: α) γιατὶ τὸ ἐπίγραμμα εἶναι χαραγμένο σὲ στενὴ ὅψη τοῦ βάθρου; β) πῶς ἡ “εἰκὼν” τοῦ θεοῦ ἡταν στημένη στὸ βάθρο;

Ἡ κατ’ ἀρχὴν εὐλογη ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιὰ ἀρχιτεκτονικὸ μέλος, μέτωπο παραστάδος, ἀναιρεῖται ἀπὸ τὴν ἀπονοσία ἐπιφανείας ὥσεως καὶ τὴν παρουσία τοῦ κυματίου καὶ στὶς τέσσερες πλευρὲς τῆς βάσεως τοῦ βάθρου.⁵ Τὸ γεγονός αὐτὸ ὄδηγεῖ ἀναπόδραστα στὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται γιὰ ἐλεύθερη κατασκευή. Ἡ ἐπιλογὴ στενῆς πλευρᾶς ὡς κυρίας ὅψεως πρέπει ἄρα νὰ σχετίζε-

2. Γιὰ ἀνάλογη παρέκκλιση σὲ σύγχρονο ἐπίγραμμα τῆς Βέροιας, βλ. *SEG* 24 (1969) 503, στ. 1: ἦν ἀντὶ τοῦ ἀναμενόμενού ἄν.

3. Πρβλ. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Tὰ ἐπιτάφια μνημεῖα ἀπὸ τὴν μεγάλη τούμπα τῆς Βεργίνας* (Θεσσαλονίκη 1984) 24-26, ἀρ. 2.

4. Βλ. Margherita Guarducci, *L’epigrafia greca dalle origini al tardo impero* (Ρώμη 1987) 256 καὶ M. Burzachechi, *Epigraphica* 24 (1962) 3-54. Δὲν εἶναι ισως τυχαῖο ὅτι καὶ ὁ Μιλτιάδης ἀπαθανάτισε τὴν νίκη του στὸν Μαραθῶνα, τὴν ὃποια ὄφειλε στὸν “τραγόπουν” θεό, μὲ φθεγγόμενο ἄγαλμα τοῦ Πανός, ὅπως γνωρίζομε ἀπὸ τὸ σχετικὸ ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδου (*Fragments* 133 Bergk).

5. Γιὰ τὶς βάσεις τῶν ἐλληνικῶν ἄγαλμάτων, βλ. Margrit Jacob-Felsch, *Die Entwicklung griechischer Statuenbasen und die Aufstellung der Statuen* (Waldsassen 1969), ἴδιαίτερα δὲ γιὰ τὴν ἐλληνιστικὴ περίοδο, βλ. Inga Schmidt, *Hellenistische Statuenbasen* (Φραγκφούρτη-Βερολίνο 1995).

ται μὲ τὴν στάση τοῦ εἰκονιζομένου Πανός⁶ ἥ (καὶ) ἐνδεχομένως μὲ τὴν λοιπὴν διαμόρφωση τοῦ χώρου ὃπου ἡταν ἴδομενο τὸ βάθρο. Ἐπὶ παραδείγματι, θὰ ἡταν δυνατὸν νὰ φαντασθεῖ κανεὶς τὴν ὑπαρξη σὲ μικρὴ ἀπόσταση δεύτερου ἀντωποῦ ἀντίστοιχου βάθρου, δπως στὴν ἀποκατάσταση τοῦ μνημείου τῆς Εὐρυδίκης στὶς Αἰγαίες, χωρὶς βέβαια τὴν συνεκτικὴ ἔξεδρα.⁷

Δυσεπίλυτο εἶναι τὸ ζήτημα ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἀπουσία ἐνδείξεων γιὰ τὸν τρόπο στηρίξεως τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ Πανὸς στὸ βάθρο, καθὼς στὴν λεία ἄνω ἐπιφάνεια δὲν ὑπάρχει τόρμος ποὺ θὰ ὑποδεχόταν πλίνθο λίθινου γλυπτοῦ οὔτε διακρίνονται ὥχνη πελμάτων ὑποδοχῆς χάλκινου ἀγάλματος. Ἐξ ἄλλου, ἡ θέση χαράξεως τοῦ ἐπιγράμματος στὸ ἀναμενόμενο ὑψος ἀποκλείει — δεδομένων μάλιστα καὶ τῶν τεχνικῶν δυνατοτήτων τῆς ἐποχῆς — τὴν ὑπόθεση “χειρουργικῆς” ἀφαιρέσεως, συνεπείᾳ δεύτερης χρήσεως, λεπτῆς πλάκας τῆς ἄνω ἐπιφάνειας μὲ τὸν τόρμο ἥ τὰ πέλματα. Ἡ λύση ἵσως πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνση ἀρχικῆς παρουσίας ἄλλου στοιχείου, σήμερα χαμένου, ὅπου καὶ ἡ πλίνθος τοῦ ἀγάλματος. Εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανὸν στὴν πλίνθο τοῦ ἀγάλματος τοῦ Πανὸς νὰ διαμορφωνόταν καὶ ἡ ἐπίστεψη τοῦ βάθρου ἀπὸ κοιλόκυρτο κυμάτιο, ἀντίστοιχο μὲ αὐτὸ τῆς βάσεως, δπότε θὰ προέκυπτε ἔνα σύνθετο βάθρο.⁸ Ἡ ἀπουσία ἐμφανῶν ἰχνῶν ἀναθυρώσεως στὴν ἄνω ἐπιφάνεια δὲν ἀποκλείει αὐτὴν τὴν ὑπόθεση, καθὼς ὑπάρχουν περιπτώσεις κατὰ τὶς οποῖες πλίνθοι ἀγαλμάτων ἀπλῶς στηρίζονται ἐπάνω στὸ βάθρο, ἐνδεχομένως δὲ γίνεται χρήση συνδετικοῦ ὑδραυλικοῦ κονιάματος ἥ γύψου.⁹

Στὸ ἐπίγραμμα ὁ Πάν, λαμβάνοντας τὸν λόγο, δηλώνει ὅτι, ἀν καὶ ἀπέλαυνε καὶ στὴν Ἀρχαδία μεγάλων τιμῶν, κατελήφθη ἀπὸ σφοδρὴ ἐπιθυμία νὰ ἔλθει ὡς θεῖο πνεῦμα σύμμιαχο τῆς Μακεδονίας. Τὴν εἰκόνα του ἀνέθεσε ὁ Ἰπποκλῆς, ὁ

6. Ἀπεικόνιση “ἐν κινήσει”, δπως π.χ. στὸ ἀγαλματίδιο ἀπὸ τὴν Ὁλυμπία (*LIMC VIII* 2, 615, ἀρ. 33) ἥ “ἐν στάσει”, δπως π.χ. στὸ ἀγαλματίδιο ἀπὸ τὴν Ἀνδρίτσαινα (*LIMC VIII* 2, 616, ἀρ. 55).

7. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, “Σκέψεις μὲ ἀφορμὴ ἔνα εύρημα ἀπὸ τὰ Παλατίτσαια”, *Ἀρχαία Μακεδονία V, I* (Θεσσαλονίκη 1993) 1339-71 καὶ ἰδίως σχέδιο 7, σ. 1370.

8. Βλ. π.χ. ἀνάλογα βάθρα ἀπὸ τὴν Δῆλο τοῦ τέλους τοῦ Β' αἰ. π.Χ. Inga Schmidt (σημ. 5) σ. 340-41, ἀρ. IV. 1.76, εἰκ. 57, 212, 260 καὶ σ. 343-44, ἀρ. IV.1.80, εἰκ. 59 καὶ 62.

9. Bl. Sheila Adam, *The Technique of Greek Sculpture in the Archaic and Classical Periods* (Οξφόρδη 1966) 81-82, πρβλ. Uta Kron, “Eine Pandion-Statue in Rom mit einem Exkurs zu Inschriften auf Plinthen”, *JdAI* 92 (1977) 160.

δποῖος δὲν εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἄλλον. Σ' αὐτὴν ὁ Πὰν παριστάνεται νέος καὶ “θαλερὸς” στεφανωμένος μὲ κισσό. Ό κισσός, δῆπας καὶ τὸ ἄλλο “διονυσιακὸν” φυτό, ἡ ἄμπελος, εἰκονίζεται συχνὰ μὲ τὸν θεό αὐτόν,¹⁰ σὲ ἐπίγραμμα δὲ τοῦ Θεοκρίτου ὁ Πρίαπος, ὃς σύντροφος τοῦ Πανός, περιγράφεται ἀκριβῶς ὅπως καὶ ὁ Πὰν τοῦ ἐπιγράμματος τῆς Βέροιας κισσόν ἐφ’ ἴμερτῷ χρατὶ καθαπτόμενος.¹¹

Ἴδιαιτέρῳ ἐνδιαφέρον παρονομάζει στὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ ἐπιγράμματος ἡ μεταφορὰ νομικῶν ἐννοιῶν σὲ ποιητικὸ λόγο. Ἡ φράση χάρις ἄδε... καὶ τέκνων τέκνοις ἀϊδίως ἐδόθη καὶ κτεάνων ἀτελής δόμος παραπέμπει στὸν γνωστὸ δὲ μακεδονικές βασιλικές “δωρεές” τύπο δίδωσι δὲ καὶ ἀτέλειαν αὐτοῖς καὶ ἐκγόνοις καὶ εἰσάγοντι καὶ ἔξαγοντι τῶν ἐπὶ κτήσει¹² ἢ ἀτέλειαν ἐδωκεν πάντων αὐτῶν καὶ ἐγγόνοις καὶ εἰσάγοντι καὶ ἔξαγοντι καὶ πωλοῦντι καὶ ὀνομιμένων πλὴν ὅσα ἐπ’ ἐμπορίᾳ,¹³ παράφραση τοῦ ὅποιου διαβάζομε στὴν περιγραφὴ ἀπὸ τὸν Ἀρριανὸ τῶν τιμῶν ποὺ ἀπένειμε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στοὺς νεκροὺς τῆς μάχης τοῦ Γρανικοῦ καὶ στὶς οἰκογένειές τους: γονεῦσι δὲ αὐτῶν καὶ παισὶ τῶν τε κατὰ τὴν χώραν ἀτέλειαν ἐδιοικε καὶ ὅσαι ἄλλαι ἢ τῷ σώματι λειτουργίαι ἢ κατὰ τὰς κτήσεις ἑκάστων εἰσφοραῖ.¹⁴ Στὸ ἐπίγραμμα ἡ ἐκφραση αὐτῶι καὶ ἐγγόνοις (ἐγγόνοις) μεταφέρεται ὡς τέκνων τέκνοις ἀϊδίως καὶ ἡ ἐκφραση ἀτέλειαν... τῶν ἐπὶ κτήσει (κατὰ τὰς κτήσεις) ὡς κτεάνων ἀτελής δόμος, ἀλλὰ τὸ νόημα εἶναι τὸ ἕδιο. Εἶναι γνωστὸ ὅτι προνομίων ἀναλόγων πρὸς τοῦ Ἰπποκλέους ἀπέλαυναν στὴν Βέροια οἱ ἵερεῖς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἀργότερα καὶ ἐκεῖνοι τοῦ Ἡρακλέους Κυναγίδα.¹⁵

Ἡ ἀτέλεια παραχωρήθηκε στὸν ἐπιφανῆ οἶκο (δόμος... ἐπίσημος) τῶν προγόνων τοῦ Ἰπποκλέους ἀπὸ ἓνα βασιλέα Φίλιππο, ποὺ πιθανώτατα δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β'. Ἡ διατήρησή της ἀπὸ ἓνα βασιλέα Ἀντίγονο —τὸν

10. Πρβλ. *LIMC* VIII 2, 616, ἀρ. 42, 619, ἀρ. 78 καὶ 624, ἀρ. 166. Γιὰ κοινὴ λατρεία Πανός καὶ Διονύσου, βλ. Παιαν. 2.24.6, πρβλ. *RE Suppl.* 8 (1956) 1001.

11. Παλ. Ἀνθ. 9.338.

12. M.B. Hatzopoulos, *Macedonian Institutions under the Kings* (“ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ” 22, Ἀθήνα 1996) τ. II 43-45, ἀρ. 20.

13. Τιούλιας Βοκοτοπούλου, “Ο Κάσσανδρος, ἡ Κασσάνδρεια καὶ ἡ Θεσσαλονίκη”, *Μνήμη Μανόλη Ἀνδρόνικου* (Θεσσαλονίκη 1997) 39-50.

14. Ἀρριανὸν, Ἀλεξανδρου Ἀνάβασις 1.16.5. Γιὰ τὸ ὄλο θέμα, βλ. διεξοδικὺ M.B. Hatzopoulos, *Macedonian Institutions under the Kings* (“ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ” 22, Ἀθήνα 1996) τ. I 437-40.

15. Hatzopoulos (σημ. 12, ἀνωτέρω) 28-30, ἀρ. 8.

Ἀντίγονο Γονατᾶ ὅπως προκύπτει τόσο ἀπὸ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, ποὺ χρονολογοῦν τὴν ἐπιγραφὴν στὰ μέσα τοῦ Γ' αἰ. π.Χ. ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν συσχετισμὸν μὲ τὸν Πᾶνα, γιὰ τὸν ὅποιον γίνεται ἐκτενέστερα λόγος κατωτέρῳ —καίτοι λογικὴ ἀπόρροια τοῦ “ἄϊδιου” της χαρακτῆρος, κρίθηκε ἀπὸ τὸν Ἰπποκλῆ ἄξια μνείας ἐξ ἵσου μὲ τὴν ἀρχικὴ παραχώρηση, διότι ἡ ἀνάληψη τῆς ἔξουσίας ἀπὸ γόνον ἄλλης δυναστείας, τῶν Ἀντιγονιδῶν, μετὰ μακρὰ περίοδο δυναστικῶν μεταβολῶν, εἰσβολῶν, ταραχῶν, ἀκόμη καὶ ἀναρχίας, ἥταν φυσικὸ νὰ γεννᾷ τὶς μεγαλύτερες ἀνησυχίες σὲ προνομιούχους ἄλλων ἐποχῶν.

Θὰ μποροῦσε νὰ γίνει ἡ σκέψη ὅτι ἡ διαιώνιση τῆς μνήμης τῆς βασιλικῆς μεγαλοδωρίας μὲ ἵδρυση μνημείου τοῦ Πανὸς ὀφείλεται σὲ κάποια σχέση τοῦ Ἰπποκλέους καὶ τῶν προγόνων του μὲ τὴν λατρεία τοῦ θεοῦ αὐτοῦ καὶ τὴν Ἀρκαδία. Πράγματι, ὁ φιλομακεδονικὸς προσανατολισμὸς μέρους τουλάχιστον τῶν Ἀρκάδων καὶ ἡ πολιτικὴ ὑποστήριξη τοῦ Φιλίππου Β' πρὸς αὐτοὺς παραδίδονται ἀπὸ ἀρκετές φιλολογικὲς πηγές. Ἐν τούτοις συγκεκριμένες κοινὲς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις Μακεδόνων καὶ Ἀρκάδων δὲν μαρτυροῦνται, ἡ δὲ Ἀρκαδία παρέμεινε οὐδέτερη κατὰ τὴν τελικὴ σύγκρουση στὴν Χαιρώνεια.¹⁶ Αὐτὸ βέβαια δὲν ἀποκλείει τὴν συμμετοχὴ μεμονωμένων Ἀρκάδων στὰ στρατεύματα τοῦ Φιλίππου καὶ τὴν μετέπειτα ἐγκατάσταση κάποιου ἀπὸ αὐτοὺς στὴν Βέροια, ὅπως καὶ τόσων ἄλλων Ἑλλήνων, στοὺς ὅποιους ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς καὶ οἱ διάδοχοί του ἐπιδαιφύλευσαν τιμές, γαῖες καὶ προνόμια.¹⁷ Τὸ κείμενο ἐν τούτοις δὲν συνδέει ωητῶς τὴν “ἐπιφάνεια” τοῦ Πανὸς στὴν Μακεδονία μὲ γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Β', ὥστε δὲν ἐπιβάλλεται ἡ ὑπόθεση ἀμάρτυρης ἀπὸ ἄλλον παρεμβάσεως τοῦ θεοῦ ὑπὲρ τῶν Μακεδόνων σὲ μάχη ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ἐπιλογὴ τοῦ Πανὸς ὀφείλεται στὸ πολὺ πιὸ πρόσφατο γεγονός ὅτι ὁ θεός αὐτός, ὁ ὅποιος ἥταν ἡδη ἀγαπητὸς καὶ σὲ παλαιότερους Μακεδόνες βασιλεῖς, ἀναδείχθηκε ὡς ὁ κατ' ἔξοχὴν προστάτης τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ. Οἱ σχετικὲς μαρτυρίες ἀφθονοῦν.¹⁸ Γνωστές εἶναι δύο σειρὲς νο-

16. S. Dušanić, *The Arcadian League of the Fourth Century* (Βελιγράδι 1970) 309-311 (στὴν σερβικὴ μὲ ἐκτενὴ ἀγγλικὴ περιληψη).

17. Βλ. μεταξὺ ἄλλων, B. Funck, “Zu Landschenkungen hellenistischer Könige”, *Klio* 60 (1978) 47-49 καὶ, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν Βέροια, [Ψειδο-] Αἰσχίνου, *Ἐπιστολαι* 12.8.

18. Οἱ μαρτυρίες, ποὺ ἀφοροῦν στὸν Ἀρχέλαο καὶ τὸν Ἀμύντα Γ', ἔχουν σιγκεντρωθεῖ ἀπὸ τὸν M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques* (Παρίσι 1987²) τ. II 934·

μισμάτων, μία ἀργυρῶν τετραδράχμων ποὺ φέρουν στὸν ἐμπροσθότυπο μακεδονικὴ ἀσπίδα μὲ κεφαλὴ Πανὸς ὡς ἐπίσημο καὶ στὸν ὀπισθότυπο τὴν Ἀθηνᾶ “Ἀλκίδημο” καὶ τὴν ἐπιγραφὴ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ καὶ ἄλλῃ χαλκῶν ὑποδαιιρέσεων τοῦ ὅβιλοῦ ποὺ φέρουν κεφαλὴ Ἀθηνᾶς στὸν ἐμπροσθότυπο καὶ στὸν ὀπισθότυπο τὰ γράμματα ΒΑ καὶ τὸ μονόγραμμα τοῦ Ἀντιγόνου, καὶ ἵδιως εἰκονίζουν τὸν Πᾶνα νὰ κοσμεῖ τρόπαιο.¹⁹ Ἐξ ἄλλου, στὴν αὐλὴ τοῦ βασιλέως καὶ προφάνως κατ’ ἐντολὴν του Ὅρατος ὁ Σολεὺς συνέθεσε ὑμνο ἀφιερωμένο στὸν θεό.²⁰ Τέλος εἶναι γνωστὸ δι τὸ Ἀντίγονος Γονατᾶς ἴδρυσε τὸ 245 π.Χ. στὴν Δῆλο τὴν ἔορτὴ τῶν Πανείων.²¹

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιαίτερης εὐλάβειας τοῦ Ἀντιγόνου πρὸ δὲ τὸν Πᾶνα πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν περιφανὴ νίκη του ἐπὶ τῶν Γαλατῶν τὸ 277 π.Χ. στὴν Λυσιμάχεια, τὴν ὥποιαν ὁ βασιλεὺς ἀπέδωσε σὲ παρέμβαση τοῦ θεοῦ.²² Ο συσχετισμὸς ἀμφισβητήθηκε, ἐπειδὴ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ θεοῦ δὲν μαρτυρεῖται ρητῶς στὴν περιγραφὴ τῆς μάχης καὶ ἐπειδὴ στὸν ὀπισθότυπο μερικῶν χαλκῶν νομισμάτων εἰκονίζεται “ἄφλαστον” (κόσμημα πρόμνης) δίπλα στὸ τρόπαιο, ἔνδειξη γιὰ δρισμένους μελετητές δι τὸ πρόκειται γιὰ ναυτικὴ νίκη.²³ Τὸ “ἐκ τῆς σιωπῆς” ἐπιχείρημα δὲν εἶναι ἴσχυρό στὴν περίπτωση αὐτῆν, διότι διασώζεται μόνον μία περιγραφὴ τῆς μάχης στὴν ἀδέξια περὶληψη τῶν Φιλιππιῶν τοῦ Πομπηίου Τρώγου ἀπὸ τὸν Ἰουστίνο.²⁴ Η δὲ παρουσία τοῦ ναυτικοῦ συμβόλου ἔξηγεῖται ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερην ἀφήγηση τοῦ Λατίνου συγγραφέως.

Οἱ Γαλάτες φορτωμένοι μὲ λεία ἀπὸ τὸ βάσει σχεδίου ἐγκαταλειμμένο στρα-

πρβλ. καὶ Ph. Borgeaud, *Recherches sur le dieu Pan* (Ρώμη 1979) 169, σημ. 135, H.P. Laubscher, “Hellenistische Herrscher und Pan”, *AM* 100 (1985) 336-45.

19. Βλ. διεξόδικὴ συζήτηση αὐτῶν τῶν νομισμάτων στὸ ἄρθρο τοῦ Laubscher (σημ. 18, ἀνωτέρω) 341-45.

20. Βλ. W.W.Tarn, *Antigonus Gonatas*, Oxford 1913 [1969], 174; 226; π.χ. σημ. 25.

21. Βλ. πρόσφατα K. Buraselis, *Das hellenistische Makedonien und die Ägäis* (Μόναχο 1982) 143-45.

22. Laubscher (σημ. 17, ἀνωτέρω) 340, σημ. 41 καὶ 345, πρβλ. E.L. Brown, “Antigonus Surnamed Gonatas”, *Arktouros, Hellenic Studies Presented to M.W. Knox* (Βερολίνο-Νέα Υόρκη 1979) 299-307.

23. Βλ. Launey (σημ. 17, ἀνωτέρω) 935, G. Nachtergael, *Les Galates en Grèce et les Sotérias des Delphes* (Βρυξέλλες 1977) 177-79, Borgeaud (σημ. 18, ἀνωτέρω) 169, σημ. 135 καὶ F.W. Walbank, ἐν N.G.L. Hammond - F.W. Walbank, *A History of Macedonia III* (‘Οξφόρδη 1988) 256, σημ. 5.

24. Ιουστ. 25.1.1-2.7.

τόπεδο τοῦ Ἀντιγόνου ἐτράπησαν πρὸς τὴν παραλία γιὰ νὰ λεηλατήσουν καὶ τὰ ἐκεῖ προσορμισμένα πλοῖα τοῦ βασιλέως, ποὺ νόμιζαν ἀφύλακτα. “Ἐκεῖ, ἐνῷ διαρπάζουν χωρίς καμμία προφύλαξη τὰ πλοῖα κατακόπτονται ἀπὸ τοὺς κωπηλάτες καὶ μέρος τοῦ στρατοῦ ποὺ εἶχε καταφύγει ἐκεῖ σὺν γυναῖξι καὶ τέκνοις ...”. Τέτοια ἦταν ἡ πανωλεθρία τῶν πανικόβλητων ἀπὸ τὴν αἰφνίδια ἐπίθεση Γαλατῶν, ὡστε ἡ εὔδηση τῆς ἔξασφάλισε στὸν Ἀντίγονο τὴν εἰρήνη ὅχι μόνον μὲ τοὺς Γαλάτες ἀλλὰ καὶ μὲ τοὺς ἄλλους γειτονικοὺς βαρβάρους ποὺ ἀπειλοῦσαν τὴν καθημαγμένη Μακεδονία. Στὴν νίκη αὐτήν, ποὺ ἀπήλλαξε τὴν χώρα ἀπὸ ἐφιάλτη ἐτῶν, ὅφειλε ὁ Ἀντίγονος τὴν ἀποδοχή του ὡς βασιλέως ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ ἀπαθανάτιζε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ μνημεῖο τοῦ Πανός, ποὺ πόθος τὸν εἶχε φέρει “πνεῦμα Μακεδονίαι σύμμαχον”.²⁵

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Θεοχάρης N. Παξαρᾶς

Κέντρον Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος

Μιλτιάδης B. Χατζόπουλος

Ἑθνικὸν Ἰδρυμα Ἑρεινῶν

25. Βλ. τώρα τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ὑμνου τοῦ Ἀράτου, A. Barigassi, “Un frammento dell’ inno a *Pan di Arato*” *RhM* 117 (1974) 221-46.

RÉSUMÉ

Une épigramme de Béroia du temps des Antigonides

Sur un socle de statue découvert remployé dans un édifice paléochrétien à Béroia est inscrite une épigramme en quatre distiques élégiaques. C' est le dieu Pan, dont le socle portait la statue, qui prend lui-même la parole pour annoncer que, malgré les honneurs dont il était entouré en Arcadie, il avait voulu venir en allié en Macédoine. Hippoklès a fait ériger sa statue, car le roi Philippe avait accordé pour toujours l' exemption fiscale à sa lignée et le roi Antigone avait conservé ce privilège par égard pour le prestige de sa maison.

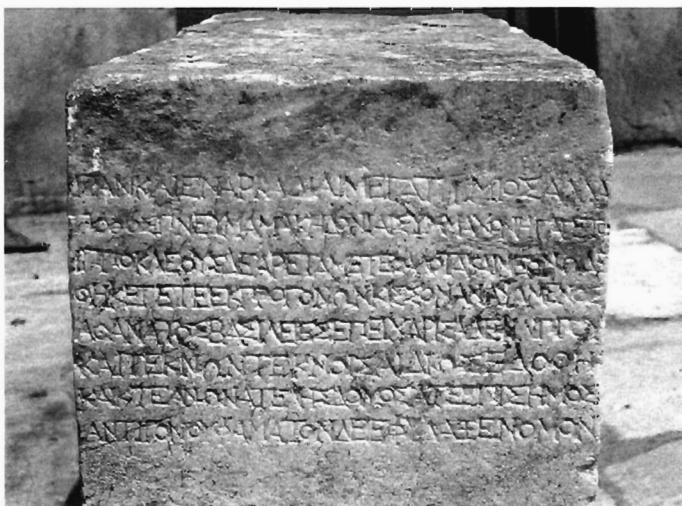
La forme des lettres, qui date ce texte du milieu du IIIe siècle av. J.-C., ne laisse pas de doute qu' "Antigone" ne soit Gonatas et "Philippe" le père d' Alexandre le Grand. Hippoklès n' est pas connu par ailleurs, mais l' épigramme apporte un nouveau témoignage sur la vénération particulière d' Antigone pour Pan et sur l' aide militaire que lui avait apporté ce dernier, sans doute lors de la bataille de Lysimacheia. En outre, elle nous offre une version poétique du formulaire des donations royales que nous connaissons aussi bien par Arrien que par des documents épigraphiques découverts notamment à Cassandreia.



Θ. Παξαρᾶς - Μ. Χατζόπουλος Εἰκ. 1. Τό πεσσόσχημο θάθρο κατά τήν ἀνεύρεσή του.



Θ. Παξαρᾶς - Μ. Χατζόπουλος
Εικ. 2. Τό δάθρο με τήν
ένεπιγραφη σψη.



Θ. Παξαρᾶς - Μ. Χατζόπουλος Εικ. 3. Τό έπιγραμμα.